

Andar a yerba nel conceyu de Llaviana

VICENTE R. HEVIA

Yá nun canten los *carros* peles caleyes y caleyones, runfien los *pascualinos* peles pistes y carreteres; yá nun se siente *cabruñar* ente'l ruiu de les máquines; yá nun se ven *balagares* y *vares de yerba*, apaecen piles de fardos tapaes con plásticu; yá nun s'almuerza nin se merienda pelos praos, hai pistes pa dir y venir ensiguida a casa a comer, pero entá hai un tiempu, ca vegada más curtiu, d'*andar a yerba* pelos pueblos del Conceyu **Llaviana** nestos atapeceres del sieglu XX.

Son munchos los cambios que se dieron nos postreros cincuenta años al falar de los cuidaos de los praos y los llabores de la yerba. L'abandonu de los pueblos, la baxa de la ganadería frente a la suba de la minería y la mecanización dende los setenta son otros tantos factores que llevaron al desaniciu les vaques, a pastiar ca vez más praos con caballerías y reciella, a nun andar al monte, a dexar munchos praos n'abertal, pa monte, etc. Con too, l'abandonu nun ye entá pergrande porque a munchos retiraos de la mina, en plena mocedá, avága-yos mirar pola hacienda y présta-yos más tener unes vacuques o trancar un prau que tar de más pelos chigres.

El conceyu de Llaviana forma parte de la cuenca

minera del Nalón, a mediu camín ente los conceyos centrales (Llangréu y Samartín) y los del Altu Nalón (Sobrescobiu y Casu). Dende'l puntu de vista orográficu, tien un parte llana nel valle estrenchu de les veres del Nalón y un conxuntu de valles, montes y peñes qu'ocupen la mayor parte del conceyu. El Nalón parte'l conceyu cási que pela mitá, quedando, pal norte les parroquies d'El Condáu, parte de la de Llorío, La Pola, Los Barreros y Tiraña, colos sos montes al rodiu de Peñamayor, y, al sur, les parroquies de Llorío, Villoria y Tolivia, al rodiu de Peñamea, y parte de Villoria (El Meruxal, Les Quintanes, etc.) y Carrio na fastera del cordal que llenda con Mieres.

De la mesma forma qu'El Nalón separa, los cordales y peñes xunten y, asina, vense bien a les clares les rellaciones, pela vía del trabayu y del espardimientu, de delles parroquies con conceyos vecinos; ye'l casu de la parroquia Tolivia colos ayeranos, o la parroquia Tiraña colos de Bimenes y El Meruxal de Villoria colos pueblos altos d'Urbiés.

Les llendes, qu'estremen o xunten, y les rellaciones subsiguientes ente parroquies, del mesmu o distintu conceyu, permiten estremar fasteres distintes, cuando falamos de formes d'*acarriar la yerba*, d'*andar al monte* o de los nomes de los llabores o de los preseos.

Vamos ver, nes siguientes llinies, los distintos llabores que se faen nos *praos* a lo llargu'l ciclu anual, que lleguen al so cume nos *meses de la yerba*.

I.- EL CICLU ANUAL NOS PRAOS

Regar, llimpiar y trancar.

Pel iviernu ye'l tiempu de recuperar los praos pa principiar un nuevu ciclu dempués de la pación de la seronda.

Per otros dómines, tolos praos que tenien posibilidá

aprovechaben l'agua de les *fontes*, *riegues*, *regueros* o *ríos* que teníen cerca pa *regar*. Llevábase l'agua pela *presa madre*, que diba arrimada a la *sebia* o *sebe* pelo cimero de les finques que teníen drechu al riego. En caún de los praos salíen *preses* de les que partíen otres más pequeñes: les *sangraeres*, *regueretes* o *anguañales*, que distribuíen l'agua per tola finca. Los díes de la selmana repartiense en turnos según el tarrén que caún tuviera o los derechos de riego: mediu día, un día, dos díes. Esti repartu yera motivu d'abondos conflictos que non siempre se resolvíen pela vía pacífica.

Tamién s'aprovechaba pa regar l'agua que baxaba pelos caminos cuando llovía o había *enrriaes*; a les entraes del agua dende los caminos llámase-yos *mochinales*. Onde había muncha agua, d'un regueru o una fonte, regábase tol añu; onde nun había abondo, teníen de dexalo pa los molinos d'agua, que teníen preferencia.

Los meses de xineru y febreru ("febreru comerás, pero tamién trabayarás") son los más afayadizos pa *llimpiar* los praos; la *fueya* de los árboles ta too estraño pembro y hai qu'atropalo pa dexar el terrén llimpio. Pa *llimpiar rócense* les sebes, cortando o arrancando los *artos*, con un gadañu o un *rozón*; *pódense les parres* ("pel menguante de la lluna de xineru") o otros arbolucos de la sebe con una *foz* o un *hachu*; *arránquense los gorbizos* con una *fesoriúca* y *engázase* col garabatu tola fueya, *aricios* y *garabuxa* cayío de los árboles. A toles *llimpiaúres* píase-yos fueu, échense en dalgún forfogón onde nun estorbe o llévense pa casa en carru o en llombu pa *estrar* (facer la cama a les vaques). Acabante de *llimpiar*, ta'l prau preparáu pa *guañar* y char la pación de primavera.

Cuandu se *llimpia*, ye tamién menester, amás de rozar les sebes, *canteriar les parés*, reponer *postes* y *llates* nos *varengaos* o *varengues*, poner *bárganos* nos *barganales* y *portelleres* o *rayones* nes *portielles*.

Ye tamién l'iviernu quandu hai más tiempu pa curiar a los topos pa que nun *topien* tol prau y lu estropicien, enllenándolu de *topineros* que nun dexen crecer la pación y *estraguen* los gadaños quandu se va a segar. El mes más afayadizu ye avientu; tien de dise cola *fesoria*, al amanecerín o al atapecer d'un día d'aire, pa poder atrapillos: paez ser que col airón nun oyen tan bien. Medios mecánicos, comu les *garduñes*, valieron bien p'aforrar enforma tiempu pelos praos.

A nun ser que se tuviera munchu rabañu de ganáu y sobrara *cuchu* de *cuchar* les tierres, los praos nun se cuchaben. El *químicu* (abonos químicos) yera bono, quandu se podía comprar, pa sustituir al *cuchu*. Cuandu se fueron dexando les tierres pa prau y yá nun facía falta tantu abonu, aprovechábase tamién el *cuchu* pa *cuchar* los praos. El *cuchu* llevábase pel iviernu a los praos y pela primavera a les tierres, en *carros del país* con *cebata*, esquirpia fecha con *cuestos* d'ablanu y *vares* de castañal entreteixies; cargábase con *trentes* y descargábase, dempués de quitar el *cebatu* d'atrás, con *zarciellos* (trentes curves) en montones pa dempués espardelos quandu fuera menguante.

De siempre se cuchaben los praos del monte, onde nun había tierres. Nestos casos la casería (corral y cabaña) ta a lo cimero y eso facilita'l llabor de *cuchar*, que se facía con *carreñes* o *carreñones*. Les *carreñes* yeren aperios de madera ensin ruedes, a mou de trineos; tenien dos *ladrales* o tables de cantu nes que diba'l soyáu de madera con un *cebatu* pa echar el *cuchu*. Cuchábase a mano o con vaques.

Tamién se cuchaba con *esterones*, a mou d'alforxes, y con *caxones* que s'apareyaben en caballeríes. Nun yera raro, peles guertes d'alredor de casa o pel monte, *cuchar* a *cestu* en llombu.

Per mayu o xunu yera mester cortar *gamonielles*, *gamones* o *pitonielles* (*Asphodelus albus*), plantes

d'hasta un metru de llargo con tallos gordos y duros (*pites* o *pitones*) qu'enteñalguen los llabores de la yerba y son un estorbu a la hora d'andar a yerba, cargar y descargar el carru o echa-yos la yerba a les vaques.

Guarecer y llindiar.

D'iviernu'l ganáu tien que *tar de cuadra* y come la yerba que se metió pel branu. Comu compangu de la yerba ta'l *narbasu* que se mete na *foyasquera* de la *tená* y les *árgomes* picaes pa con *salvao* o *fariña*. Pa encontra la primavera échase-yos *verde*: la *meruxa* que se cría dempués de coyer el maíz y *s'esmesa* con un *garabatu de fierro*, la *remolacha*, los *nabos* y los cereales en verde comu'l *vallicu* o l'*alcacer*. A les *vaques maneres* convién echa-yos tamién piensu o *fariña*.

Pela primavera y pela seronda llévense les vaques a *guarecer* a los praos. Si los praos tán cerca casa, pueden segase y echa-yos la *pación* en verde na cuadra.

La *pación de primavera* dura dende finales de marzu hasta principios de mayu. Too depende de lo abundantes que seyan los praos, ya que dalgunos, si se *pacen* o se *pastien* muncho, nun dan yerba.

La *pación de la seronda* y la seronda principien el día Samiguel, el ventinueve de setiembre, y dura los meses d'ochobre y payares, según venga'l tiempu, por eso de que "el día tolos santos la nieve pelos cantos". La *pación* de la seronda ye muncho más ruino que lo de primavera; amás, según se *pastia*, *retoza* y da *toñizu* o *retuzu*, *pación* tienruco que ye malo pa les vaques, pues siénta-yos mal y pónense espelurciaes. Ha d'esperase a que xele y se ponga más duro.

Nos casos nos que los praos nun tán trancaos, porque les *praeres* tán dividíes en pieces de munchos (*faces*, *cortines*, *orielles*) ye mester *allindiar* les vaques, ye dicir *curiales*, mentes que tán paciendo, pa que nun se salgan de la llende pa come-y la *pación* al de delláu.

Esti llabor ye cenciellu pero lleva munches hores y

siempre lu fexeron los vieyos o los nenos, que dexaben munches veces de dir a la escuela pa dir a allindiar.

A los nenos suplía-yos muncho'l tiempu y dexaben dacuandu d'allindiar pa facer una *turumbeca* o *cañiqueta* con una zubiella nel cañón más cercanu y *cañicase* o facer un *carruguía*, especie de triciclu de madera pa matar el tiempu subiendo y baxando pel prau. Mentestantu les vaques guarecien lo del vecín. Nos díes d'agua había qu'abrigase bien y llevábase un paragües grande con mangu de fierru conociu comu *paragües allindiaor* o paragües familiar. Si nun se tenía paragües, buscábase un *covayu* p'atechase o poníase penriba la cabeza y los costazos un *sacu capirutu*.

Les *praeres* con pieces de munchos permitien meter les vaques d'*aparcería* o *avacadao*. Esti tipu d'aprovechamientu a comuña yera namás pela pación de la seronda y aforraba l'*allindiaera*. Nes parroquies del norte del Nalón, de la falda Peñamayor, les praderes dividiense en *vacaes* o medies vacaes, midies de terrén que daben drechu a meter una vaca, una xata o una nuviella a guarecer. Per L'Acebal, caún guarecía les sos pieces coles sos vaques; cuandu taba pacío lo mayor, soltábense toes xuntes a *derrota*.

En tiempos de más medios procedentes de la minería acabaron zarrándose toles pieces con varengaos de filu d'alambre y llates, o emplegándose les *allindiaores*: circuitu formáu por un filu sofitáu n'estaques y conectáu a una batería, al que les vaques nun s'averen porque-yos da la corriente.

Echar al pastu y andar al monte.

Acabante la pación de primavera y la sementera echábense les vaques al *pastu*. La fecha pa llevar les vaques pal monte yera l'ochu de mayu, día nel que se trancaben los *carriles* de les tierres que nun s'abrien hasta'l día Tolos Santos, periodu que coincidía col tiempu d'*andar al monte* aprosimamente.

Tol mundu tenía *casería* o *mayáu*¹ pelos montes, con un *corral*, una *cabaña* y ún o varios praos. Si taba cerca'l pueblu, el *vaqueru* diba pela mañana o pela tarde a atender les vaques, catar y baxar la lleche. Si taba lloñe, yéra-y mester quedase; unes veces el *vaqueru* diba de tarde y baxaba pela mañana, pero otres quedábase varios díes o baxaba ca medios díes. Facíen de vaqueros los nenos, los vieyos o los menos amañosos de la familia. Dibén andando col *zurrón* y les *llecheres*, anque, en dómines más modernes, disponíen d'una *caballería* (burru, mula o yegua) p'apareyala y poder dir montáu coles llecheres.

Nel monte había abondos llabores que facer. De tarde, el vaqueru atendía los *xatos* que tuviera en corral, segaba daqué de pación, *sacaba'l cuchu*, atropaba *boñiques* en *boñiqueros*² peles *campes* o *camperes*, diba a *buscar* les vaques si nun *acoyíen* soles (si teníen críes *acoyíen* bien), *cataba* les vaques maneres o *amamentaba los xatos*, teniendo cuidáu de que nun *zurriaren*, quitába-yos les *cabarres*, *tizaba'el fueu* y facía la cena.

Pela mañana, namás levantase de la *camera* de *felechu*, *cataba* y *arrimaba* o *empoinaba* les vaques a la *carba* onde *pastiaben* tol día, buscando *cantos*, *fayeros* o *sistiones*, si facía munchu calor, pa que nun-yos *picara* la *mosca* y *mosquiaren*.

Si les vaques taben *escoses* o yeren nuvielles dexábense pel pastu tol branu y nun se metíen a dormir. En dellos llaos tamién quedaben fuera les maneres.

Cuandu'l qu'andaba'l monte se quedaba varios díes nun podía baxar la lleche y facía *mantega mazando la lleche* nun *odre* de pelleyu d'oveya o de cabra. *La dibura* que quedaba de mazar echába-ylo a un gochu que se llevaba a posta con unes pites pa cebalos colos restos.

En setiembre, cuandu'l pastu ya taba *arrañáu*, *pástiase'l prau* y échase-yos a les vaques *rama* pelao de *fresnu* y daqué yerba. El primeru de setiembre ("antes

taba prohibió”), per munchos pueblos, yá se podía dir a *asucar la estaya de felechu*, que se dexaba curar ochu díes y se baxaba a carraos o a cargues pa *estrar* les vaques. Si'l felechu ta mecío con árgomes tienres y gorbizos llámase-y *ruzu*.

Pelos mayaos de Peñamea allargaben más l'andar al monte y pacien los praos y cuchábenlos antes de baxar les vaques y, si dexaben daque yerba, había ser *de tayu* hasta les teyes pa que nun entrara la nieve y pudriera.

Pel Valle Breza, na parroquia El Condáu, llevábense les vaques, n'avientu, a *repacer*, comer el *retuñu* col compangu de daqué de yerba. Comu les noches yeren grandes axuntábense tolos qu'andaben al monte nes cabañes a la *fila*. Si nevaba baxaben.

Andar a yerba.

P'hacia últimos de xunu, acabante de sallar y arrendar el maíz, yá tán les orielles más cercanes al pueblu cola *yerba granao* y *maüro* y hai que segalo. N'otres dómines andábase a yerba tol mes de xunetu y agostu, agora pa mediaos de xunetu yá ta acabao.

Per agostu tocaba andar a yerba pel monte, onde los praos maurecien más tarde y yeren más *serondos*. Nesos díes solía quedase tola familia nel monte, aprovechando les *tenaes* pa nun tener que dir a dormir a casa. Nun yera raro tener que tar hasta quince díes cola yerba del monte, pues allí tira la *borrina* muncho antes abaxu y a pocu trabayu carga l'*orpín* o *orbaya* fuerte.

Setiembre ye'l mes de segar la *toñá* nos praos que son más abundantes o que se segaron temprano.

Cuandu entá nun había *máquines de segar*, había de madrugase al amanecerín pa poder *segar* pela mañana temprano cola *rosá*, que ye cuandu meyor se corta la yerba, antes que llegue la *calisma* y *engome'l gadañu*. Los díes que tán *nubles* son bien amañosos pa segar.

Sobre too si'l prau taba nel monte o yera grande, diben los homes de *segata* o *segareta*, n'andecha, a ayudase

unos a otros. Nun yera raro dir de *segaor* pa otros conceyos nin tener, pel tiempu la yerba, *criaos*³ p'ayudar nos llabores del branu.

Cuandu se llamaben *segaores*, madrugaben pa tar al amanecerín nel prau. Llevaben la *vianda* o *parva*: quesu picañón, aguardiente (oruxu o anís) y pan d'escanda, que tomaben antes d'entamar a segar.

A la hora l'*almuerzu*, hacia les nueve, lleváben-yos les muyeres sopes d'ayu, tortielles, etc. con vinu, que se compraba en pelleyos pa tol branu.

La *comida* y la *merienda*, al acabar la tarea, completaben la dieta, acompañada de vinu, o de sidra, que ye más floxo pal trabayu.

Pa segar bien ye necesario tener un bon gadañu, pero ye más importante tovía saber *afilar* y *cabruñar* bien. La siega precisa de bonos brazos y siempre fue cosa d'homes que compitien unos con otros na rapidez; ésta depende tamién de l'anchura de la *calle* que llevaben o lo *afaitao* que quedare, ensin dexar *pelos* p'atras. Cuandu'l segador de detrás s'encendía y alcanzaba al de delante, diciase que-y *echaba'l xatu*; el de delante tenía que "poner arte pa que nun-y cortaren los corbiyones" o pa que nun-y "pisaren los calcaños". Nun yeren rares les *apuestes a segar* un prau nunes hores o nunos díes determinaos.

Coles máquines nun ye menester madrugugar y hai qu'esperar a que se quite la *rosá* pa poder segar bien; quantu más calor meyor se siega. Con too hai que dir col gadañu pa *desaverar* o *desoriellar*, antes o dempués de pasar la *segaora*, y hai praos onde nun entra la *segaora* porque son mui *arrimaos*.

La yerba segao a gadañu queda amontonao en fileres o *marallos*, simples si se siega siempre nel mesmu sen, normalmente escontra baxo, o *dobles* si se siega nun sen al dir y n'otru al venir pa descansar un pocu'l llombu. Nos praos grandes principiase con un *marallu doble* pel mediu'l prau y, dempués, va segándose alreduro con

marallos a vueltes.

Son los nenos o los más vieyos los qu'esparden, en cuantes que se quitó la rosada, con una *forcá* o una *trente*, dexándolo bien repartío, quitando artos si los hai o sacando la yerba de les *sombres* y de los *sobaros* o *suaros* pa que *cure* bien.

Según-y dea'l sol al prau temprano o tarde, antes o dempués de comer, *dáse-y la vuelta* a la yerba col *garabatu*, dexándo lo de riba pa baxo y lo de baxo p'arriba, polo que tamién se diz *revolver*. Esti llabor fáilu tola familia, pues pa entós yá llegaron les muyeres que quedaron en casa p'atender cola comida: pote o cocío de fabes con abondo de carne de gochu y lleche, too ello a la sombra d'un carbayu, una castañal o una zrezal.

A última hora de la tarde hai qu'*amontonalo* o *aborbutalo*, ye dicir facelo *montones*, *borbutos*, *gorgotos* o *balagares* y *engazar* o *pradiar* col *garabatu*; d'esta manera *escolfora* y *adelanta* pal día siguiente. Si los montones son mui pequeños, porque la yerba ta mui verde, llámense *cagazos* o *cogollinos*. Si se ve que va quedar bon día *déxase embaxu* y nun s'aborbuta. Si, al contrariu, *ta de nube*, y amenaza con caer un *xarabatu*, hai qu'entainar p'amontonalo y que nun lo pille *tendío*.

De tarde ye la hora de merendar tranquilamente: *tortíella*, *chorizu* y *xamón*. Col trabayu yá fechu "yera lo que más prestaba".

Al desotru día yá se cura, anque, si fai munchu sol, pue *curar del día*. Pa ello *ábrense* los montones con la *trente* o la *forcá*, procurando *acorrialo* p'hacia onde se vaya a *atropar*. *Dáse-y* una segunda vuelta o un *escolforón* si ta yá casi curao y, de tarde, *atrópase*, *acórriase* o *arreúnese*.

Si'l terrenu ye llano, hai que dir emburriando la yerba col *garabatu*, la *trente* o la *forcá*, o llevalo a *forconaes*, *trentaes* o *sabanaes* hasta onde se vaya a cargar el carru o a *abalagar*. Si'l terrenu ye pindio, esti llabor ye muncho

más fácil: échase abaxo a *rollicones*, facendo *rollos* que baxen pol so pesu. En tolos casos hai que dir detrás engazando o pradiando col garabatu pa que nun quede ná de yerba pel prau. Esti ye un llabor que faen les muyeres sobre too.

Una vez que la yerba ta acorrao, échase en *cargues* o *sabanaes*, cárgase'l carru, amontónase en *montonzones* grandes, *abalágase* o *envárase*. Nos primeros casos, la yerba acárríase drecho pa la *tená*; nel segundu casu fáese un *balagar*, un *montón* o una *vara*, que s'acarríen otru día.

Abalagar, envarar y acarriar.

Ente los formes d'almacenamientu de la yerba nos praos tenemos, entós, dos variantes: *abalagar* y *envarar*. Los balagares nun precisen tar tan perfectos, pues van a *acarriase* al desotru día bien temprano o un día que tea nuble. Les vares fáense con más procuru porque tienen que tar más tiempu nel prau; nunos casos, hasta que s'acabe d'andar a yerba y, n'otros, hasta cuando se tenga sitiü na *tená* o se vaya a gastar pa les vaques.

Nos últimos tiempos la yerba curao atrópase en marallos grandes pa *empacalo* cola *empacaora* y facelo *fardos*, más cómodos pa cargar y almacenar. Y yá van apaeciendo pelos sitios más llanos yerba *ensilao* en plásticos.

Pa facer una vara plántase una *llata* o *palu* llargu de faya o castañal y faise una cama alrededor con cañes y llates, un *treme*, pa que la yerba nun toque embaxu y se ponga *mauriento*; dempués va faciéndose la vara poco a poco en forma de pera hasta llegar a lo último de la llata. A lo postrero ponse un *tapín* cola yerba p'hacia abaxo, pa que trinque la yerba, con un *rodiellu* de felechu o yerba bien pegaos al palu pa que nun entre l'agua. Tamién se pue poner una *rodiella* de felechu en forma d'escoba y un *latu* enriba'l palu que faen les veces de tapín y rodiellu respetivamente. Con estes midíes y *peinándola* bien

“nun se perdía nin una rispia yerba”.

Pa facer la vara o, nel so casu, el balagar, ún ponse arriba a *trincar* o *calcar* y otru *apúrre*—y la yerba dende baxo cola trente o la forcá; el de baxo ye'l que lleva la fechura y tien de “ser curiusu” pa ello, anque'l de riba tien que collaborar *pisando* pa *dentro* o *p'afuera* según quiera *abrir* o *trancar* más o menos.

A la hora d'*acarriar*, la orografía del terrenu y les costumes de ca sitiü determinen el tipu d'*acarretu*. Na fastera norte del Nalón (Tiraña, La Cuesta la Pola, El Condáu) emplegóse más el *carru*, na fastera sur predominen les *cargues* (La Travesera, El Meruxal, Carriu) y el *forcáu* (Fresneo, La Cuesta, Tolivia).

Antes d'emprincipiá cola yerba *arregláben*se los caminos o los *caleyones* en *sestaferia* o *sustaferia*. Col tiempu desaniciense les *sestaferies* y munchos caminos *tranquen*; per contra, apaecen les *carreteres* y les *pistes* pa los *tractores*, que supunxeron un cambiü radical na forma d'andar a yerba.

Nos praos a onde nun llegaben los caminos había que *portiar* la yerba en *llumbu* o en *caballeries* hasta un sitiü amañosu pa cargar el carru o hasta la *tená*. Esto ocurría sobre too nos praos del monte, en pieces mui arrequexaes y en pueblos onde había por costume *acarriar* en *llombu*⁴. Pa *portiar* la yerba échase en *cargues* y, más modernamente, en *sábanos*: rectángulos fechos con tela de sacu, con *cabos* de cordel nes esquines pa poder atar.

Acarriar a cargues ye tou un arte. L'aperiu pa facer les *cargues* ye cenciellu: un gabitu de madera —la *trasga*— atáu na parte baxo a una *soqueta* o *sobrecarga* con dos cabos. Les cuerdes estirensen embaxu, separaes comu trenta centímetros. Col garabatu atópase la yerba y *úngase* curiosino hasta facer *gaces* o *gavielles*, que se ponen enriba de la cuerda en filera hasta tres; dempués pónense otres tres enriba. P'*atar* pásense les cuerdes pela

trasga, *trásquiense* o *lláciense*, y traviésense hasta cruzar la carga a lo ancho y enllazar coles cuerdes que se punxeron de *puente*. Na parte contraria a la trasga faise una *cabecera*, una poza comu un nial p'asentar na cabeza y sobre'l llombu.

Si'l terrenu yera costoso, cargábase direutamente sobre'l llombu; si yera llano cargábase per delante de *gurrion* col sofitu d'otra persona. Cuandu s'*acarriaba en llumbu* yera costume llevar les cargues a *posaes*: cargábense dos cargues y llevábase una hasta una *posaera*; díbase pola otra, descansando un pocoñín, y llevábase más acullá que l'anterior; volvíase pola primera y faciase lo mesmo hasta llegar a la *tená*. Una carga curiosa llega pesar unes seis arrobes.

El preséu más clásicu nel conceyu p'acarriar yera'l *carru del país* hasta que quedó arrequexáu polos tractores. El carru, que s'emplega con cebata, cebatu y palu del cebatu p'acarriar patates, maíz, cuchu, etc., apériase d'un mou especial p'acarriar la yerba: *estandorios* más llargos, *soga*, *forcáu* nel *pértigu* y *rabera* atrás, preseos qu'aumenten la so capacidá de carga per delante y per detrás.

Nos pueblos de la parroquia Tolivia y en La Cuesta la Pola acarriábase col *forcáu*, mediu de tresporte ensin ruedes, que debió ser anterior al carru pel conceyu.

Los praos que nun daben a un camín tenien que pasar peles finques d'otros y esperar hasta'l venticincu de xunetu pa que-yos abrieren *carril*. "Si se llevaben bien valía'l dieciochu".

Cuandu los praos taben lloñe o yeren grandes díbase *de prestación* o *al acarretu*⁵, ye dicir, varios carros acarriaben pa ún comu n'andecha.

Pa cargar el carru hai que tener práutica, sobre too cuandu se *carga de rollu* yerba curao del día, de *cuerria*, suelto y escario. Si se *carga de manta*, d'un balagar o d'una vara, ye más fácil porque yá ta *asentao*. Lo mesmo

pasa col forcáu.

Lo primero ye *uncir* o *xuncir* les *vaques*; convién facelo pela fresca, pela mañana tempranín, o contra la tarde pa que les vaques nun *mosquien*. Dempués va buscarse'l carru aperiáu con forcáu, rabera, sogá, una *fesoria* por si fai falta p'arreglar dalguna *trancá* del camín y un *hachucu* pa cortar dalguna caña qu'estorbe o'l *sobéu* si se *entorna*l carru. *Asobéase*l carru y tírase pal prau.

Nel prau hai que *desasobear* y quitar les vaques; pa que nun estorben nin den guerra, échase-yos, ensin *desunciles*, un poco de yerba del balagar o de la vara. Si va dalgún nenu, ye l'encargáu de curiales.

Darréu pónse'l carru amañosu pa cargar, a un llau o debaxu'l balagar. Si'l terrenu ye resbarioso, hai que cavar una *fozá* pa la rueda de riba de forma que'l carru quede en llano.

Sácase la rabera, pónse-y un *encontu* na *sobrecadena* o na rabera pa que nun *alpine* y principiase a *cargar*. El que ta nel balagar o na vara va *apurriéndu-y* trentaes de yerba, pocoñín a poco, pa nun *enyerbar* al que ta cargando, procurando siempre revolver la *palaes* pa que quede yá asentao. Principiase pel forcáu onde se va *retrancando* la yerba pa que quede bien apretao y, dempués, va cargándose de delante p'atrás hasta llegar a la rabera. Cuando se llega a l'altura los estandorios, ye'l momentu d'apurri-y unes bones trentaes pa facer *rollos* alantre, enriba'l forcáu, y atrás enriba la rabera, de forma que'l carráu quede bien cuadráu y nun caiga la yerba.

Cuandu ya ta cargáu'l carru, hai que *peinalu*: quita-y col garabatu tola yerba que queda suelto pelos llaos pa que nun caiga pel camín, y dempués, *atalu* cola sogá. La sogá engánchase nun *pobín* o tornu d'atrás y va direutamente pel forcáu al *cabezón*; pasa per debaxu'l cabezón y vuelve otra vez p'atrás, formando los que se llamen los *puentes*; dempués crúciase d'un llau pa otru

hasta que la yerba quede bien atao pa que nun *balumbie* y caiga pel camín. Na cabera *ataúra retránquiase* la sogá nel últimu pobín y vuelve a peinase'l carru. A veces échense unes rames enriba la yerba pa que quede bien asentao. P'atar faen falta tres persones: el que carga arriba, el qu'apurra tirando dende baxo y otru teniendo pel cabu la sogá. A les voces de "a una, a otra" tiren toos a la vez.

Col carru cargáu tírase pa la *tená*. Ún dirá delante, *aguixando* les vaques, cuando tienen que tirar, *dándo-yos p'atrás* cola *guiyá* cuando ye p'abaxu y hai que *rebatir* —tirar p'atrás o sostener el carru— o hai trancaes, y *acoyendo* nes curves pa que'l carru nun garre un *sucu* nuna curva y *entorme*. El que va detrás gárrase a la ramera o a la sogá pa *tener pel carru* nes partes *entornaeres* de los caminos, anque yá se diz que "s'entorna más el carru nes descuidaeres que nes entornaeres", haciendo referencia a que pela parte bona del camín vase más descuidáu. Cuando ye pindio, hai que tirase debaxu'l carru y *apertar los frenos*; cuando ye escontra riba hai qu'*apodrellar* o *agabitar* con una segunda pareya: átese una *podriella* o cadena de fierro dende'l *xugu* delante al xugu que va asobeáu al carru. A vegaes tamién s'agabita con una caballería, si'l camín nun ye mui emprunu.

Cuandu ya se diba llegando al pueblu, si nun taba malu'l camín, empoyerábense los nenos enriba la yerba y dacuandu los mayores. Pa los nenos nun había meyor cañiqueta que dir enriba la yerba.

En llegando a la *tená*, ponse'l carru arrimáu al *postigu* y desasobéase pa *descargar*. Ponse ún nel carru pa descargar cola trente y varios na *tená* pa *paliar* la yerba y *trincar*: calcar la yerba pa que lleve más. Esti llabor yera bastante fadiu, al ser les tenaes pequeños y enllenase de *polvu*. De toles maneres, los díes que venien nublaos aprovechábense pa dir a *enredar* a la *tená*: saltar dende

la *viga*, escondese y facer picardíes.

Col tiempu, la yerba *trínca* solo y tovía queda sitiu pa meter la toñá.

Pela seronda *rómpese'l cebaeru* pa poder dir chándo-yos yerba na *preselbera* o nel *preselbe*. Pa ello hai qu'*esmesalo*: dir sacándolo del *tarrón* a mano o con un *gabitu* de madera de carrascu, espinera o uncia (últimamente de fierro).

II.- PRESEOS P'ANDAR A LA YERBA.

Son munchos los preseos que tienen que ver cola yerba y los sos variaos trabayos: segar, esparder, engazar, abalagar y acarriar.

Pa segar precisase del *gadañu*, los *fierros* y el *gaxapu*. El *gadañu* tien un mangu de madera o *estil* con dos manielles o *manganilles*: la de delantre pa la mano drecha y la de detrás pa la izquierda; una argollina o *vera* xune'l mangu col *gadañu* propiamente dichu. N'otros tiempos, cuando los *gadaños* yerén más ruinos, teníen una *ratia* o fierru dende la *barra* del *gadañu* a la vera pa que nun abrieren.

Pa que'l *gadañu* corte, tien de tar bien *cabruñáu* y bien *afileáu*. Cuando ye nuévu hai que *rómpelu* o *saca-y el cabruñu*, ye dicir, saca-y el corte. Pa elló empléguese los fierros: un *martiellu* y una *yuncla*. La *yuncla* plántase nel prau o nun camín que nun tea mui duru, un poco echada, y sobre la *mesa asiéntase* bien el corte que se va achaplando col *martiellu*; precisase dexar un espaciu comu'l d'un papel de fumar ente la *yuncla* y el *cabruñu* y, amás, tener un bon pulsu pa nun dexalu *amozquetáu* comu un serruchu, ye dicir *pasalu de cabruñu* o *cartiáu*, enllenu de curves comu un rozón. Agora yá hai *maquines de cabruñar*.

P'*afilar* úsense *piedres* que se guarden nun *gaxapu* o preséu de madera o d'otru material, que va colgáu del cintu con agua. Antes d'*afilar* hai que *limpiar* bien el

corte y, después, afilar de baxo p'arriba. Cuandu nun se ta segando, *atáscase'l gaxapu* con yerba o fueya pa que nun caigan les piedras o vayan trócole-trócole y se puean romper.

P'andar cola yerba faen falta *garabatos*, *trentes* y *forcaes*. La *forcá* (de madera o de fierro con dos dientes) val pa esparder, abrir y acorriar, la trente pa facer balagares y cargar y descargar el carru, anque pueden sustituiise una por otra. Los garabatos, de madera, son imprescindibles pa revolver, pa engazar o pradiar y pa peinar los balagares o los carros .

P'acarriar tenemos los carros, los forcaos, la trasga, los sábanos y, últimamente, los tractores.

El carru del país tien un *pértigu* triangular, qu'acaba nel *cabezón*, con tres *tornos* p'asobear les vaques. Na parte más ancha lleva enriba'l *soyáu*, *seyáu* o *siyáu*, tableru de madera cruciáu por cuatro pieces que sobresalen y formen les *cadenaes* y les *sobrecadenaes*. Nos furacos de les *sobrecadenaes* van los ochu *estandorios*.

Los *verdugos* sofiten el *pértigu* sobre la *exa* de madera que va enteriza coles *ruedes*⁶, de manera que dan vueltes a la vez; les *trincheres* o *trecheres* son dos pieces encaxaes nos *verdugos* que valen pa frenar el carru y facelu *rinchar* o *cantar*. El cantar de los carros, caún nel so tonu, yera una de les sinfoníes más guapes de los valles asturianos, qu'abocanó por mor de la mecanización, que trexo otra música menos armónico. Diz el cantar:

*Si quies que'l carru cante
úntalu con salibera
verás comu'l carru canta
y da vueltes a la rueda.*

Pa la yerba encáxase na parte alantre del *pértigu* un *forcáu*, del que salen dos *armaíyes*, *angarielles* o *vares del forcáu* per ca llau, a distinta altura, qu'alleguen

hasta'l primer estandoriu del soyáu. Per detrás, el soyáu allárgase cola *rabera*, que lleva dos llates, que van faciendo curva p'hacia arriba, xunies por tables o palos a mou d'escalera.

Pa *frenar* el carru había que metese debaxu, munches veces ente folleros; yera un trabayu costosu, porque había qu'*apertar* o *afloxar* ca poco según les cuestes de los caminos. Nun yera raro que, al apertar madera contra madera, calentara y *s'encendiera*l carru, polo que había d'echáse-y *tocín cocío*. Tamién s'emplega pa frenar la *galga*, palanca qu'apierta la exe, unes veces pel mediu, otres pelos llaos, o que frena los bandones a mou de zapata.

El carru del país fue sustituió en dalgunos casos, sobre too no más llano del conceyu, por *carros de rayos*, con ruedes munchu más grandes y llibres de la exa. Pa frenar llevaben una galga de madera.

Más tarde apaecieron los *carros de ruedes de goma*, que llevaben un sistema de frenu de *tambor* que s'aicionaba dende'l cabezón con muncha comodidá. Tenien el soyáu un poco más anchu y cargaben carraos mayores. Un carráu, nun carru del país, llevaba ente trenta y cincú y cuarenta arrobes (un balagar o una vara yerba).

Finalmente apaecieron los "pascualinos", *tractores pequeños*, a los que se-yos adautó una rabera y un forcáu pa cargar *tractoraos*, que lleven polo menos dos carraos del país.

El *forcáu* o *rastru* ye un aperió ensin ruedes, formáu por dos *lladrales*—tables de castañal de cantu— d'unos dos metros de llargo, con seis pieces travesaes, en forma d'escalera, más ancha per detrás que per delante (noventa y cincú centímetros); debaxu lleven dos *calces*⁷, unes tables un pocoñín más anches que los lladrales, sobre les que resbariaba. Una *timona* o *rebatón* d'abedul valía-y de tiru p'asobear el forcáu al xugu con

un *zubiellu* d'ablanu. De los lladrales salien *tornos* pa espetar la yerba y *zubiellos* pa enganchar les sogues. Na parte tras, unes *angarielles* o *rabera* aumentaba la capacidá de carga. Los forcaos llevaben unes tres cargues o dieciochu arrobes, comu mediu carráu.

Pa *puxar* pel carru o pel forcáu hai qu'uncir o xuncir col *xugu* dos vaques *adomaes*. El *xugu* ye un preséu de madera d'una pieza, con dos entrantes o *camelles* p'asentar na cabeza de les vaques y una serie de *canyuelos* o salientes pa uncir.

Pa que nun les manque la madera, lleven debaxu les *mullies*, tapaes con pelleyos de perru o d'oveya, les *melenes*, y unes tires de cueru per delante, les *mosqueres*, que valen bien pa escorrer les mosques del focicu les vaques. Delles veces poníase un sacu enrolláu ente la mullía y les melenes comu adornu pa da-yos más prestancia a les vaques. Les *cornales* son tires de cueru que xuncen el *xugu* a los cuernos y el *sobéu* una tira más gorda qu'*asobeá*l *xugu* al cabezón del carru.

Si una vaca taba poco *adomá* o tiraba menos, cortábase un turnu del cabezón de la so parte o *asobeábbase* nel *xugu* pa escontra la vaca que tirara más; esto llamábase *arrimar l'alluriu*.

P'*aguixar* les vaques o *da-yos p'atrás* úsase la *guiyá*: una vara d'ablanu qu'acaba nuna punta o *obreru*.*

Notes

* Do-yos les gracies pol gabitu que me echaron a tolos mios informantes del conceyu Llavianu, n'orden alfabéticu de nomes :

Amparo Pérez Barbón, de 69 años (L'Acebal); *Arsenio García Carrio*, de 79 años (L'Acebal / Llorio); *Aurina Hevia Fernández*, de 68 años (La Xerra); *Consuelo Blanco Miguel*, de 85 años (La Felguerina / La Robellá); *Dimas Álvarez Coto*, de 86 años (L'Ordallegu / Recortina); *José Flores Noriega Blanco*, de 56 años (La Robellá); *José María Fernández Suárez*, de 55 años (Fresneo / Llanuatabla); *Jesús Rodríguez González*, de 84 años (Tolivia); *Lucía Gutiérrez Fernández*, de 71 años (La Envesná / Llorio); *Luisa León Llaneza*, de 70 años (Casapapu / Entrtalgo); *Manuel Álvarez Zapico*, de 70 años (El Puente d'Arcu / L'Acebal); *Manolín Rodríguez Rodríguez*, de 70 años (La Ferrera / La Xerra) y *Sabino Hevia Álvarez*, de 71 años (Boroñes).

¹ Na parroquia Tolivia llámen-yos mayaos a les caseríes, mentes que n'otros parroquies el mayáu ye'l llugar onde s'atopa la casería.

² Ca vaqueru tenía un boñiqueru; nunos llaos repartiense los díes de la selmana ente los vaqueros p'atropar les boñiques; n'otros atopábales el que más entainara.

³ Los que teníaen muncha casería teníaen criaos tol añu; otros teníaenlos namás pel tiempu la yerba.

⁴ Dábense casos nos que preferíen tener les vaques al pastu y acarriar en llombu qu'acarriar con elles y echa-yos de comer en corral.

⁵ Lo mesmo se facía p'acarretar materiales pa facer una casa o un corral o pa otros llabores.

⁶ La rueda tien les siguientes partes: los *moiles*, dos pieces más grueses que faen de diámetru de la rueda; les *reyes*, tables perpendiculares a los moiles a mou de rayos; los *cambitos*, pieces curvas de madera, reforzaes por llunes de fierro con clavos, que conformen la circunferencia de la rueda y los *bandones* o llantes de fierro sobre los que rueda.

⁷ Les calces córtense nel menguante de la lluna de mayu y pélense cola cota l'hachu pa que queden más dures. Per esta mesma lluna córtense los zubiellos d'ablanu, porque "ye cuando más tiez tienen".